

ՀԵՉԱԿ

ՍՕՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԳԵՂԱՓՈՐԸ.

I.

Ահա արդէն վեց-եօթ տարի է, ինչ մեր ամեն կարգի թէ ներքին և թէ արտաքին թշնամիներն ու հակառակորդները չեն դադարում—մի կողմ թողնենք Հին-չակեանների գործունէութիւնը — մի շատ յայտնի կենդանի երաժշտական ամեն ձայներով յարձակվել «Հին-չակի» քարոզած սկզբունքների, գաղափարների վրայ, մեր հասարակական թէօրիանների, դաւանանքի վրայ: Եւ երբ աւարտ է ստանում— ափսոս, որ մինչեւ իսկ այդ էլ հէնց առաջին տողերից—նրանց դատողութիւնների շարքը, չըջուն, սովորական, հասարակ դատողութիւններ, նրանք շտապում են դիմել իրանց երկու սիրելի ու մըշտական զէնքերին—սուրբ տգիտութեան և քողարկված mauvaise foi-ին, խարդախութեան: Այդ զէնքերից առաջինը նրանց թոյլ է տալիս միշտ ասել մէկ ամբողջ կոյտ ամեն տեսակ երեւակայելի ու աներեւակայելի տըգիտաբանութիւնների, այդուհանդերձ կարծելով միամըտաբար, թէ իրանց ասածն իմաստութեան բուն աղբիւրիցն է: Իսկ երկրորդ զէնքը նրանց միջոց է տալիս խաբել այն տիմարներին, որոնք ականջ են դնում նըրանց: Եւ այդ երկու զէնքով միաժամանակ ամեն յարմար ու անյարմար պարագայից օգտվում են մեր դէմ գրգռելու իրանցից աւելի տգէտներին, աղաւաղված, շինծու, տարօրինակ, հրէշաւոր կերպարանքի տակ ներկայացնելով մեր սկզբունքներն ու գաղափարները: Այդ սկզբունքների, այդ գաղափարների ըմբռնելն, արդէն մեր հակառակորդների մտաւոր կարողութիւնից շատ բարձր է. այդ գաղափարները նրանք չեն կարող հասկանալ և այն սակաւն էլ, որ գուցէ կարոանային, չեն ուզում հասկանալ: Մարդիկ, որ կարգում են միայն իրանց սեփական անշնորհք ու ձանձրացուցիչ մոտածները, ո՞ր իրանց այլ ու բէնն ու դպրոցական դասեր առած են միայն տէրտէրական ուսուցիչներից, և կամ լոկ մի մասնագիտական նեղ խեցիում ճնշել են իրանց ուղեղը. մարդիկ, որ լոկ նախապաշարունակներով լի ու խաւար և կամ շինծու ու անբովանդակ մի կեանքի մթնոլորտում են կարողացել կազմել կիսատապաւոր կարծիքներ, որ ոչ «չէր»-ի տեղը գիտեն և ոչ «այո՞ր»-ի,—այդպիսի մարդիկ են այդ հակառակորդները, որոնք ւակայն իմաստունի ու հանճարի տեղ են ծախում իրանց: Տըխուր պարտականութիւն է մատնանիշ անել այդ իրո-

ղութեան վրայ, մեր այդպիսի հասարակական գործիչներ ու մոտողներ ունենալու վրայ և բոլորովին հետաքրքիր է այդպիսի հակառակորդների հետ դուրս ունենալը: Նրանք ողորմելի են: Եւ այդ թղուկները, երեւի իրանց հակայ ներկայացնելու մտքով, երբեմն-երբեմն ամեն ճիգ թափում են. ասէ՛, ոչ թէ քննելու, այլ գրչի խուսափող ծայրով միայն շօշափելու մեր սկզբունքները—սօցիալիստական գաղափարը. օրինակ, այսպէս. — «հրէշաւոր, անհեթեմ, չը փորձված, ցնորական գաղափար է սօցիալիզմը» միայն այդպէս, այսինքն յարձակումով: Բայց այդքանն էլ չէ խանգարում, որ նրանք այդ անմիտ արշաւանքում վայր ընկնեն և կտարեն ու արիւնոտեն իրանց բթերը: Այդ մարդիկը, որ իրանց ներկայացնում են գիտուն և յանգուգն յաւակնութիւն ունեն հասարակութեան առաջնորդներ կոչվելու, սօցիալիզմի մասին իրանց հասկացողութեամբ շատ ու շատ յետ են ոչ միայն եւրոպացի, այլ և այն հայ բանւորից, որ գտնվում է Կովկասի, Եւրոպայի կամ Ամերիկայի որ և է գործարանական քաղաքում, այն բանւորից, որ լսել է սօցիալիզմի մասին եւ քիչ թէ շատ մտածել նրա վրայ:

Ի՞նչ ենք ասում մենք, ի՞նչ է ասում գիտական սօցիալիզմը:

Սօցիալիստական գաղափարն այս-ինչ կամ այն-ինչ մարդու գիւտ է, այս-ինչ ցանկութեան, այս-ինչ զգացման, այն-ինչ վերացական, բնազանցական փիլիսոփայութեան արդիւնք է: Սօցիալիստական գաղափարը գիտական արտայայտութիւնն է քաղաքակրթված ժողովրդների մէջ տիրող ներկայ իրականութեան, իրական կեանքի, մարդկային հասարակութեան ներկայ պատմական շրջանում գոյութիւն ունեցող տնտեսական կերպերի իմաստի ու առաջադիմական ընթացքի: Սօցիալիստական գաղափարը գիտական եղբակացութիւնն է այն հետադատութիւնների և քննութիւնների, որոնց ենթարկվել են զարգացած ժողովրդների տնտեսական, հասարակական, բաղադրական կեանքի բոլոր երեւոյթները, ապրելու, աշխատելու, արդիւնաբերելու ձեւերն ու պայմանները՝ իրանց ամբողջ պատմութեան մէջ: Գրական-գիտական մեթոդով արված այդ քննութիւններից ու հետադատութիւններից առաջ են եկած որոշ եղբակացութիւններ: Այդ եղբակացութիւնները պարզում են այն բնական առաջադիմական զարգացումն ու ընթացքը, որ ներկայումս կատարվում է քաղաքակրթված մարդկութեան հասարակական կեանքում: Այդ եղբակացութիւնները միեւնոյն ժամանակ որոշում են, թէ կեանքի ինչ տեսակ կերպերի ու

պայմանների պէտք է յանգէ ներկայ կեանքում տեղի ունեցող առաջագիմական բնական զարգացումն ու ընթացքը: Արդէն ներկայումս կեանքի շատ ճիւղերում և գիտաբանական նոր հիմնական, այն է արդիւնաբերական, ճիւղում սկսել են առաջանալ հարկաւոր տարրեր՝ դէպի կեանքի նոր պայմանների իրադրութեան տանող: Այդ տարրերը բնական կերպով աւելի ու աւելի զարգանալով, հիմնովին կերպարանափոխում են կեանքի ներկայ պայմանները և ստեղծում նոր պայմաններ ու կերպեր, որոնք, այդպիսով, ճակատագրական, անխուսափելի կերպով պէտք է իրականանան և դառնան իշխող մօտ ապագայում: Այդ ծագող կենսական ամեն ճիւղերի նոր պայմաններն ու կերպերն էլ իրանց էութեան ու բովանդակութեան իմաստով սօցիալիստական, հաւաքական, համայնական են: Այսպէս սօցիալիստական կերպերը յայտնւում են բնական յաջորդ կեանքի ներկայ՝ կապիտալիստական, բուրժուազական կոչված կերպերի, յայտնւում են այդ վերջինս — բուրժուազական — կեանքի արգանդից ծնված: Հետեւաբար, սօցիալիստական գաղափարն անգործ մնացած մի խելքի հնարած բան չէ, երեւակայութեան ցնորք չէ և ոչ էլ մարդկային կեանքի թշուառութիւնները տեսնելուց միայն առաջ եկած լոկ մի բողոք: Սօցիալիստական գաղափարը տնտեսական-հասարակական կեանքում ներկայումս կատարվող յայտնի էվոլյուցիայի, որոշ շրջանափոխութեան գիտական արտայայտութիւնն է, ներկայումս տեղի ունեցող տնտեսական-հասարակական կեանքի զարգացման ու առաջնորդութեան իմաստն է, էութիւնն է:

Սոյն յօդուածում մենք կաշխատենք ապացուցանել այդ:

Ո՞ր մէկը նրանցից, որոնք գիտեն զգալ ու մտածել դիտելով իրանց շօջապատող կեանքը՝ չեն տանջվել հետեւեալ հարցերով. — Ինչո՞ւ համար գոյութիւն ունեն աղքատութիւնը, թշուառութիւնը մի կողմից և միւս կողմից հարստութիւնը, փարթամութիւնը, շահագործութիւնը: Ինչո՞ւ համար այդ մէկը, որ աշխատում, բրտինք է թափում օրն ի բուն, ամեն օր սպառելով իր ֆիզիքական ոյժերը, — ինչո՞ւ այդ մէկը հազիւ կարողանում է լոկ մի խիստ անձուկ ապրուստի միջոցները հայթայթել, մինչդեռ այն միւսը, որ չէ աշխատում ֆիզիքապէս ոչ գործարանում, ոչ հողի վրայ և ոչ էլ առհասարակ ուղեղով ուսման ու գիտութեան մէջ, — ինչո՞ւ այդ միւսը փարթամ ու լայն կերպով վայելում է առաջինի աշխատանքը, իր ձեռքն անցրած լինելով ամեն հարստութիւն — գրամական ու իրական կապիտալներ՝ շահագործում է այն առաջինին, աշխատաւորին, դարձնում նրան իր գործիքը, իրը: Մի՞թէ այդ երկուսն էլ միեւնոյն կենդանական ցեղից չեն, մարդիկ չեն, որ ծնված են մի մի մօրից, ուրեմն միմեանց հաւասար իրանց ծնունդով: Բայց հէնց որ սկսում են շնչել ինչո՞ւ նրանցից մէկի վրիտ մարմինն ամփոփում են շքեղ օրօրօցում, թաւիշներ,

մետաքսների մէջ, մինչդեռ միւսինը փութաթում ամեն տեսակ փաղաներում: Ինչո՞ւ համար գոյութիւն ունի այդ անհաւասարութիւնը ոչ թէ բնութիւնից, բնական օրէնքով, այլ առաջին շնչից յետոյ, սկսած օրօրօցից, մինչդեռ նրանք երկուսն էլ միեւնոյն բնական ու հաւասար իրաւունքն ունեն ապրելու ու աճելու: Եւ յետոյ, երբ այդ երկուսն էլ, մեծանալով բոլորովին տարբեր շրջաններում, ընկնում են կենսական ծովում, նրանցից մէկը, աշխատաւորի որդին, արդէն վաղուց, փոքրութեան հասակից ի վեր, վարում է աշխատաւորի չարքաշ կեանքը, ապրելով սեւ թշուառութեան ու զրկանքների մէջ, մնալով անուս, տգէտ, օտար ամեն մտաւոր ու հոգեկան վայելքներին, որոնք անմատչելի են մնացել նրա համար: Իսկ միւսը... օ, այս մէկը, մեծացած մի զեղխ կեանքի մթնոլորտում, որտեղ տիրում է նախապաշարում, շինծուութիւն, ինքնապաշտութիւն, կոյր ինքնաբաւակաւնութիւն, այդ մէկին է վիճակված ճաշակել հանգստի և ամեն տեսակ հաճոյքների քաղցրութիւնը, ոչինչ չարտաբերել և վայելել ամեն բան: Եւ սակայն բնականից այդ երկուսն էլ ծնվեցան հաւասար: Ինչո՞ւ հասարակութիւնը նրանց չը դրեց յար և նման պայմաններում հէնց առաջին օրից, պայմաններ ոչ թէ թշուառ և ոչ փարթամ, այլ միակերպ բարեկեց: Ինչո՞ւ չը տվեց նրանց երկուսին էլ կրթութեան և զարգացման մէկ ընդհանուր պայման, մէկ ընդհանուր մեկնման կէտ... Երկուսն էլ չեն արդեօք քաղաքացի-անդամներ մարդկութեան, կոչված նրան ծառայելու, հետեւաբար արժանի հանրութեան խնամքին, որ հասարակութեան պարտականութիւնն է: Եւ եթէ այդպիսի հաւասար ու բարերար, գիտութեան պահանջների համաձայն պայմաններ լինէին նրանց վրայ տարած խնամքի, նրանց կրթութեան, նրանց զարգացման պայմանները, ո՞վ կարող է չընդունել որ նրանք երկուսն էլ կը լինէին արժանի իրանց մարդկային կոչման, ազնիւ զգացումներով ու մտքերով օժտված, ունենալով իրանց ձեռքին հաւասար զենքեր ու համընթաց աշխատութիւն՝ իրանց ընդհանուր, այն է մարդկութեան, շահերի ու առաջագիմութեան համար:

Ի՞նչ է պատճառը, որ կեանքում այդպէս չէ, որ գոյութիւն ունի ծայրայեղ անհաւասարութիւնը, որ հասարակութիւնը բաժանված է ընդհանուր առմամբ երկու դասակարգի վրայ՝ շահերով իրար հակառակ եւ կենցաղով իրարից բոլորովին տարբեր — մէկն՝ աշխատաւոր և միւսը վայելող ու շահագործող... Եւ դարձեալ կայ սոյն հետեւեալ հարցը. — Ինչո՞ւ համար կան ամեն տեսակ անարդարութիւններ, ոճիրներ, վատութիւններ, պատերազմներ, և այլն: Որո՞նք են վերջապէս այդ անհաւասարութեան և հասարակական բոլոր մնացած երեւոյթների սկզբնապատճառները և նրանց տեւողութեան պայմանները:

Եւ այդ հարցերի բոլոր մնում է շուտարած այն մէկը, որ միջոց չէ ունեցել ուսումնասիրելու մարդկային

Հասարակութեան պատմական կեանքը և նրա զարգացման ընթացքը: Նա հասկանալու հին խելքերն այդ դէպքում ամեն բան գցում են նախախնամութեան վրայ, և խելք՝ ու անբաղդ Ադամի ու Եւայի մեղքերի վրայ, այդ նախախնամութեան, այդ մեղքերի մէջ տեսնելով առաջին ու վերջին պատասխանն իրանց հարցերին: Եւ այդ նախապետական խելքերը մոռնում են, թէ իբր սկզբից ի վեր մարդկութեան մէջ գոյութիւն են ունեցել հարուստ ու աղքատ. թէ այդպէս լինելով այժմ, այդպէս էլ կը լինի միշտ. թէ այդ է նախախնամութեան սահմանած օրէնքը: Եւ այդ մեռելային համոզումն օրինական ու յաւիտեանական է համարում մարդկութեան ահագին մեծամասնութեան, այն է աշխատաւոր բաղմութեան, նիւթական ստրկութիւնը, թշուառութիւնը, չարստանջ կեանքն ու աշխատանքը սակաւթիւ հարուստ, ունեւոր դասակարգի օգտին, որն իշխող լինելով նիւթականապէս, իշխող է հանդիսանում նաև հասարակական ու քաղաքական շրջաններում: Եւ ունեւոր դասակարգը չարաչար օգտւում է այդ նախապետական տրամաբանութիւնից, որ ամբողջովին ծառայում է իր շահերին և յանուն քրիստոնէական վարդապետութեան՝ ամեն տեսակ եղանակներով երգում՝ իբրեւ քրիստոնէական սէրէնադ (ցոյգերգ)՝ թշուառ բաղմութեան ականջին՝ «Իմա է երկրային փառքն ու վայելքը, թող բեղ լինի երկնային արքայութիւնը. իմա է աշխատանքիդ արդիւնքը. այդպէս է սահմանել նախախնամութիւնը: Եւ քանզի երգ աստուածավախ մի հոգու, այնպէս է՛. . . Ի՛նչ հեգնութիւն. . . Բայց այդպէս չեն խօսում քննող ու զարգացած խելքերը, որոնք հրաժարվել են այդ սոսկալի համոզումից, եթէ երբ և է ունէին: Նրանք անարդար, անխիտ, յոռի են գտնում այն, որ տգիտութիւնն են ինչ-որ նախախնամութեան է վերագրել, կաշկանդելով մարդկային մտքի ազատ ու անկախ բնութիւնն ու ընթացքը, ցամաքեցնելով մարդկային նախաձեռնութեան ազդեցութիւնը, օրինական համարելով ամբողջ մարդկութեանը կերակրող աշխատաւոր ընդհանրութեան կեանքի դժուր լինելը, օրինական համարելով աշխարհումն հաստատված այն արքայութիւնը, որի մէջ վստում է իր կեանքն ունեւոր դասակարգը, դասակարգ չաշխատող, չարտադրող վայելող, ուրիշ քրտինքով ապրող: Եւ անկախ ու քննող խելքերը դարձնում են իրանց նայուածքը դէպի գիտութիւնը, միայն դէպի գիտութիւնը, որը՝ մարդկային հասարակութեան ամբողջ պատմական կեանքի ուսումնասիրութեամբ՝ նրանց պատասխանում է բոլորովին այլ կերպ:

Թէ ինչպէս է նա պատասխանում, մենք կը խօսենք «Հնչակի» յաջորդ համարում:

Թ. Ղ. Թ. Ա. Կ. Յ. Ո. Ի. Թ. Ի. Ի. Ն. Ն. Ե. Բ.

ՆԱԽԼԱՆՆԵՐ ԹԻԻՐ-ՔԵՆՏԻՑ

Կ. Պօլիս, 7 մարտ 1894.

Ձեր շատանալով իր գրեթէ ամենօրեայ արթնելով սուլթանի հոգեոյն համար հայոց եկեղեցիներու մէջ, մեր սրբազան պատրիարքը երբեմն-երբեմն կաղօթէ անոր համար հրապարակօրէն եւս, հրատարակելով անամօթ թղթի կտորներ, որ Շրջաբերական կանուանի Անցեալ փետրուար 9-ին ալ նոր Շրջաբերական մը հրատարակեց՝ ուղղուած «բոլոր առաջնորդաց, առաջնորդական տեղապահաց, պատրիարքական փոխանորդաց, եւ վանահայրց ի գաւառս»: Շրջաբերականի նիւթը. . . Յայտնի է թէ ինչ է. դարձեալ և դարձեալ անիծեալ «Խընդարարներու», «ստահակներու», յեղափոխականներու դէմ: Հին, բայց և միշտ նոր նիւթ մը: Անգին այդ նիւթէն դեռահարած է. ամեն անգամ երբ իր խօսք կուղղէ ժողովուրդեան, նա ուրիշ ասելիք չունի, ուրիշ շմուք մը չունի, եթէ ոչ «ստահակաց յանդգնութիւնը»: Այս վերջին Շրջաբերականը սակայն ունի բանի մը կէտեր, որը կրնանք նորութիւն ըսել: Պատրիարքը սաստկապէս կը գանգատի գաւառական առաջնորդաց դէմ՝ կառավարութիւնը անոր աղէկ մը յանդիմանած է, իբրեւ ստորագրեալ ծառայի մը, «թէ գաւառաց մէջ առաջնորդք եւ հոգեւորականք ոմանց ստահակաց անարժան յանդգնութեանց վրայ անտարբերութեամբ կը նային, խաղաղութեան պահանջանք գործոյն մէջ կառավարութեան չեն աջակցեր, և՛ որ առաւել ցաւալին է՝ կը հարէ Անգին, — իրենց անտարբերութեամբ ու լռութեամբն արտաքուստ եկեալ փնասակար գրգռմանց աստիճան մը կարծես ուժ կուտան, ապա թէ ոչ, կըսուի (այսինքն կառավարութիւնը կըսէ), մինչեւ հիմա շատոնց ստահակներ կը պակսէին և խաղաղութիւնը կը հաստատուէր, և այլն:

Ինչպէս որ, նկատեցիք արդեօք կէտ մը այդ առաջ բերած պարբերութեան մէջ, կառավարութիւնը Անգեանի բերնով կը գանգատի հայ առաջնորդներու դէմ, թէ եթէ նոքա օգնէին «շատոնց ստահակները կը պակսէին», եւ այլն: Արդեօք ատկէ աւելի փայլուն խոստովանութիւն մը կրնայ ըլլալ կառավարութեան տկարութեան և անկարողութեանը յեղափոխականաց գործերը կասեցունելու համար: Իր այդ անկարողութիւնը չը ցուցնելու միտումով նա կը մեղադրէ. . . որ. . . հայ առաջնորդը հայ հոգեւորականը, թէ անտարբեր կը մընան դէպի յեղափոխական գործողութիւնքն, թէ չեն աջակցեր կառավարութեան, եթէ ոչ «շատոնց ստահակներ կը պակսէին». . . Այս «ստահակները պակսելիք չունին. . . Արդէն տարիներէ ի վեր քեզ համար կաղօթէ ու կաշխատէ Անգեան-ծառան, Անգեան-շէյխը և ինչ օգուտ ունեցար դու այդ աջակցութենէ, ո՞վ կառավարութիւն: Այժմ ալ առաջնորդներուն կը կոչէ օգնին քեզ կրկին անպտուղ պիտի ըլլայ նոցա աջակցութիւն. անոնք ալ կանցնին Անգեանի շարքը, ինչպէս արդէն անոնցմէ շատերն անցած են. . .

Շրջաբերականի մէջ Անգեան-ատելին կը խրատէ հայ հոգեւորականներուն, որ բարոյեն ժողովուրդեան «անկեղծաւոր հաւատարմութեան իրական հաւաստիօք իր

սիրեցեալ Վեհապիտին հայրական դուռն և ողորմած ոիրաբը շահել է: Ի՞նչ ոճ, ի՞նչ միտք, ի՞նչ հոգի — աղտոտ, ցածր, ստրկական: Եւ ապա Ալեքեան ստրուկը կը սահմանի առաջնորդաց և հոգեւորականաց պաշտօնն ու պարտականութիւնը հայ յեղափոխականներու վերաբերութեամբ: Պաշտօն, պարտականութիւն — լրտեսութիւն, մատնութիւն անել, կառավարութեան կողմէն «գատախաղ կանգնել անխրատ ստահակներուն, իբրեւ գատախաղք ազգային հաւատարմութեան պատուոյն»... Եւ այդ Ալեքեան-զղուելին ազգային պատուոյ մասին կը խօսի, պաշտպան կը ձեւանայ... Ճեղուխտ, ճեղուխտ...

Անգլիոյ նոր դեսպան Սըր Գիլիւ Բըրրի տակաւին իր յանձնարարագիրերը չը ներկայացուցած՝ Բ. Դրան մատուցեր էր երկու ծանուցագիր, մին՝ հայկական եւ միւսը եգիպտական խնդրի մասին. և ահա այս խնդիրներն են որ ամենէն աւելի սուլածանի ջլերու կը դրուէին: Աւտի նա դեսպանի այս վարմունքէն այնչափ զայրացնէր, որ անոր պաշտօնական առաջին ընդունելութեան օրը յետաձգած էր: Այդ ընթացքը տեղի տուաւ խոշոր դէպքի մը: Բ. Դրանը դեսպանին կը ծանուցանէ թէ սուլածանը քանի մը շաբաթէ ի վեր տկար ըլլալով՝ չը պիտի կրնայ ընդունիլ: Դեսպանը կուզէ ստուգել այդ և իրեն դժուար չըլլար իմանալ ճշմարտութիւնը: Ասոր վրայ դեսպանը զայրանալով՝ երկողով ծանուցագիր մը կը դրէ Բ. Դրանը, յայտարարելով որ եթէ մինչեւ 24 ժամ՝ սուլածանը զինքը չընդունի՝ անմիջապէս պիտի հեռանայ և Պոլսէն: Այս ծանուցագիրը մեծ յուզում յառաջ կը բերէ և սուլածանը կը ստիպուի «իր թքածը լեզուի» և հետեւեալ օրն իսկ ընդունիլ անգլիական դեսպանի այցելութիւնը:

Իաղեշէն կը հասնին լուրեր, թէ իբր Մշոյ նախկին առաջնորդ յայտնի Ն եր ս է ս վ. Խ ա ր ա խ ա ն ե ա ն քանտին մէջ շատ խիստ հիւանդ է:

Անցեալ շաբաթու Նիկիոմիդիոյ երկաթուղիով Հայտարարաւ բերուեցան 16 հոգի հայ բանտարկեալ որոնց մէջ քանի մը եկեղեցականներ այլ կը գտնուին: Ասոնք բերուած են Սեբաստիոյ և Խօզլիսթի կողմերէն: Այս վերջին քաղաքին հետ ամեն տեղեր նամակագրական յարաբերութիւնը կտրուած են: Ինչ կը կատարուի հոն, յայտնի չէ: Ստոյգ է սակայն որ քանի մը հայրու ձերբակալութիւնը են տեղի ունեցած վերջին դէպքերէն յետոյ...

ԿԱՅԻՆ

Ամասիայ, 23 փետրուար 1894.

Սուլածանը եթէ կը կամի որ իր զինւորներ անվախ չըլին Ամասիոյ փողոցներու մէջ գիշերային հսկողութեան համար, պէտք է նախ կայսերական ֆէրմանով կատուներին անհետացումը հրատարակել, որպէսզի անոնց թաթերի ձայնը չը խուլէ այդ գիշերապահները:

Հուն. 25-ի գիշերը Տ է ր տ է ր ե ա ն Յ ա ր ու թ ի լ ն ի տան մօտ հսկող զինւորներ կահաբեկին յանակնկալ յիշեալ տան մէջէն լսելով դողդիւն մը (հայ հրոսակի ոտից դղողիւնը գուշակելով ի հարկէ). սակայն քիչ մը տղատ շունչ կ'առնեն, երբ կը լսեն զիտնը լըռուկեցնող կատուին «միտու» ձենը: Եւ սիրտ առած 8-10 հոգով միայն — արտասովոր երեւոյթ — քաջութիւն կուենան պաշարելու տունը, և ինչ նարթէօնական հը-

րսմանատարութեամբ հրամանների որոտում մը, որ կարձակուի զինւորների պետի բերնէն — «կոտորել, սպաննել հայ հրոսակները»... Միթէ ասոնք այն զինւորներէ չէն, որք քանի մը շաբաթ առաջ հարկւրներով հազիւ կը համարձակէին յետախուզել հայ հրոսակներու հետքը անեւտ մէջ, այն ալ իրենց բռնի առաջնորդ կարգելով միշտ մի կամ երկու հայ, որպէսզի ըստ կառավարութեան դաւանների և ծակերի մէջ ապաստանող փախստականների առաջին գնդակները հայերի հանդիպելով՝ զինւորները ժամանակ ունենան փախուստ տալու: Ո՛չ, ասոնք այն զինւորներէն չեն. խիղախ քայլերով կը խուժեն տնէն ներս և սպաննալեօք կը ձերբակալեն տանուտէրը, Խեղճ մարդըն ալլալած ի դուռ կը ջանայ մեկնել լուած ձայնը, որմէ արդէն տեղեակ՝ անգիտանալ կը ձեւանան դարբարոսները և կը ներկայացնեն ձերբակալեալը ոստիկանապետի առջև հրոսակ մը իր տնէն փախցունելու զըսպարտութեամբ:

Հետաքրքիր և ծիծաղաշարժ ընթացք մ'էր բըռնատ այս ամսէն ի վեր տեղոյս կառավարիչ փաշան, որ իր դործածած ամեն միջոցներէ ճարահատ կը դիմէր հրմայիչների և վհուկների, երբեւ միակ միջոց թափանցելու համար յեղափոխականների գաղտնեաց: Քաղաքակիրթ աշխարհի առջև ինչ ծաղրի առարկայ, երբ կառավարութիւն մը՝ ձերբակալելու համար իր ապստամբները կը խորհրդակցի կախարգների հետ, երբ կառավարիչ մը կը անօրինէ իր դործերը վհկաց պատգամների համաձայն: Մեր փաշան, որ վեց ամիս առաջ խոշոր խոշոր կը ջարդէր «պիտի գտնեմ յեղափոխական պարսգուխները, ապստամբների դիակները մի քանի օրէն պիտի փութեմ գետինը» և այլ պոռոտախօսութիւններով այսօր կը հարկաբեր դերբեական ոգիներու օգնութիւնը հայցել կը ջանայ վհուկների միջոցաւ իմանալ հայ հրոսակների որակն ու քանակը, անոնց ապաստանած վայրը և զայնս ձերբակալելու միջոցը: Վհուկներ կը պատասխանեն, թէ հայ հրոսակային խումբ մը, որ կը բաղկանայ վեց անձերէ, ապաստանած է Սալստիոյ թաղերի մէջ, սակայն այս փոքրամիւ խումբ օժտուած է այնպիսի կարողութիւններով որ զայն ձերբակալելու համար պէտք է պաշարել թաղերը քանի մը հարկու զինւորներով և այլն: Մեր միւթսարըֆը թէեւ երկիւզի մէջ կիլնայ, բայց օրէ օր իր վստահութիւնը կաւեւանայ վհուկների վրայ. ամեն կնճռոտ խնդիրների և խուզարկութեանց առթիւ միւթսարըֆի անբաժան ընկերներն են երեք արաբ վհուկներ: Անոնց հետ մէկտեղ ու բաղմաթիւ ոստիկաններով երբեմն կը պտտի գիշերները հրոսակներու հանդիպելու յուսով և սակայն փողոցին մէջ գիշեր մը երկու հարբած թիւրք հեռուէն պառկած տեսնելով վախէն չը մօտենար անոնց խորամանկ յեղափոխականներու տեղ ընդունելով: Այդ երկու ողորմելին միւթսարըֆի այդ սխալին ու վախին համար աղեկ ծեծ մը կուտն հարբած դրութեան մէջ...

Իայց միւթսարըֆին այդ բոլոր աշարժութիւնը անկարող եղաւ առաջին առնել նշանաւոր դէպքի մը: Օր մը, ամսոյս 20-ին, ամբողջ Ամասիայ թեթեւ շունչ մը առնելով կիմանայ, որ անյայտ մնացած մէկը սպաննած է յայտնի և խիստ փեստակար լրտես մը՝ 2 է օ մ է ք ճ ե ա ն Թ ա թ է օ ս ր: Յեղափոխականաց այդ ողբերգական ծաղրի վրայ որ կուղղուէր միւթսարըֆի քաջութեան և աշարժութեան, սա կատարութեամբ 60—70 ձերբակալութիւններ կրնէ հայոյմէ ժիւ ու երիտասարդ,

անմեղ ու կասկածուած՝ ամենքը, առանց խտրութեան: Այդ չաղատներ սակայն մեւթէսարըֆը, որոյ անընդունակ ու վախկոտ ըլլալն անհերքելի է: Իսկ նա պաշտօնական կըլլայ, իսկ անոր տեղը անցած է Մարգարէի վայրենի, կոշկոպիտ Պէքիւր փաշան (չէքքեզ), որ այժմ մեծ մեծ խոստումներ ըրած է ուր որ անկէ ժողովուրդին «յուզումն» դադարեցունելու համար:

Թանգ դ ո ռ ծ է նա. մեր փրկութիւնն միայն մեզմէ է կախեալ, մեր զէնքէն է դարձեալ...

ՁԱՆԳԱԿ.

ՍԻ ԹԻԻՐԲԻ ՏԵՍՈՒԹԻԻՆԸ ԹԻԻՐԲԻԱՅԻ ՄԱՅԻՆ.

Ենթոնում հրատարակող «Westminster Gazette» թերթի 1893 թ. Nr 106-ի մէջ առաջ են բերված Թիւրքիայի գործերի մասին մի թիւրքի յայտնած կարծիքները, որ խիստ հետաքրքիր ու բնորոշ լինելով, զետեղում ենք այստեղ ամբողջութեամբ:

«Այլ հարցունէք գաղափարս. Օսմանեան տէրութեան ներկայ կացութեան մասին, — ասում է այդ Թիւրքը: — Ուրախ եմ որ այս պատեհութեամբ կրնամ միտքս ազատորէն պարզել համալիր ունեցիկի մը: Գիտէք որ հռչակաւոր հօրս պէս ուղղամիտ աղատական մը եմ. հետեւապէս չը պիտի դարձնաք երբ յոռետես գաղափարներ յայտնեմ իրաց արդի վիճակի մասին: Արդարեւ ներկայ վիճակէն աւելի դեռ հազիւ կրնայ ըլլալ. այս գաղափարը կը կրեն նաեւ հայրենակիցներէս ոմանք որոնք թէեւ առ այժմ չեն կազմեր մի մեծ թիւ, բայց ինձ պէս կը սիրեն իրենց հայրենիքը, ամօթ կըլլգան նորա ներկայ կացութենէն եւ անյոյս են նորա ապագայի մասին: Ազատամիտներս սակաւաթիւ. ենք եւ ի՞նչ կրնանք ընել. բացէն մեր գաղափարները յայտնել կը նշանակէ մեր վրայ հրաւիրել ատելութիւն եւ պատիժ կամ արքայ, առանց ո՞ր եւ է չափով մօտենալու մեր նպատակին. գաղանի գործել գրէթէ անկարելի է, զի Պաշտը մէջ գաղտնապահութիւն գութութիւն չունի:

«Տեղեակ էք անշուշտ այն ընդարձակ լրտեսային գրութեան, որ կաճի օր քան զօր. հաշիւ եղած է որ պալատի կողմէն 50,000 մարդ կը գործածուի իւր լրտես ուղղակի կամ անուղղակի: Ասոնք մարդեր են ամեն աստիճանէ, եւ կը ծախեն ամեն ձեւի տակ. տէրվիչի խրգոյսէն մինչեւ զօրապետի իւնի ֆօրման: Ընկերային առնչութիւն կաշկանդուած է հազարումէկ սրտեղիչ կապանքով. զոր օրինակ, երկու փաշա մութը կոխելէ վերջ՝ չեն կրնար միասին մնալ տան մը մէջ, եւ ոչ երկուքէն աւելի՝ ցերեկ ատեն, առանց մասնաւոր թոյլտուութեան: Սոյն կարգի կանոններ դարձեալ կը սահմանաւորեն առնչութիւնն զինուորական եւ այլ վարժարաններու ուսանողաց: Տօն օրերը միտիւր ժողովուրդի մէջ եւ տես թէ ուր որ բազմութեան նշանակող գումարութեան կան՝ ինչպէս, հրացան յուսին, 4-5 զինուորէ բաղկացեալ մի խմբակ կը հսկէ զանոնք՝ կասկածոտ, աշաւուրք: Գնա սէլամբգ, ոչ թէ՛ ինչպէս առհասարակ օտարներ կերթան մասնաւոր տեղէ մը հանգէսը գիտելու արտօնող սոմսեր առնելով իրենց հիւպատոսարաններէն, այլ մոտիկ ամբողջին մէջ եւ տես թէ սուլթանի հաւատարիմ հպատակներ ինչպէս իր սուրբ անձէն հեռի կը պահուին զօրքերու եւ անթիւ ոստիկաններու երբեմն շարքով մը: Այս ամենը արտաքին նշաններն են այն քա-

ղաքականութեան որ գերիշխան կը տիրէ պալատին թէ ներքին եւ թէ արտաքին իրաց մէջ. այս բաղադրականութիւն կրնայ բացատրուիլ մէկ բառով. — ՎԱԽ:

«Առ ո եւ է մին ներքին խնդրոց, հայրականը, զոր օրինակ, եւ թերեւս ամենէն ծանրը: Մեր քաղաքագէտներ հակամէտ են պարծելու թէ Հայաստան ոչ եւս է. մեր գաղութաց մէջ գործածուած աշխարհացոյցերուն վրայ այդ անունը չերեւիր. եւ սակայն ասով խնդիրը խնդիր ըլլալէ չը դադարի, խնդիրը կայ ուր որ հայ խումբ մը եւ կամ խումբեր կան, այսինքն, բոլոր տէրութեան սահմաններուն մէջ եւ սահմաններէն դուրս: Կրակը մարել ձեւացունելով կայծերը ցրուեցինք, արծարծեցինք: Առանց որդեգրելու մի որոշ քաղաքականութիւն հայոց մօտին եւ առ այն յարելու՝ Բ. Գուլը երբեմն վախցուցած ու երբեմն խաբուսիկ յոյսերով շոյած է. — բայց ոչ երբեմն պարագաներու մէջ երկուքը միանգամայն ըրած է: Մէկէ աւելի հայ երկեղեցական խումբարար ոճին համար բացէն յանդիմանուած է, մինչ միեւնոյն ատեն բարձրագոյն իշխանութենէն գաղտնի առաջարկներ ընդունած է իր լուծութիւնը ծախելու. այս նամակներէն ոմանք եւրոպական մամուլին հասան, եւ դիւրին է երեւակայել թէ ինչ աղբեցութիւն ներգործեցին մեր կառավարութեան վարկի մասին:

«Օտար տէրութեանց հետ մեր գործառնութեանց մէջ եւս մեր վարմունքի նոյն ձգտումը կը տեսուի. տէրութեան մէջ խելքը գլուխը եղող ամեն մարդ համոզուած է լիովին թէ թրքական իշխանութեան օրերը Եւրոպայի մէջ համարուած են: Չար օրը հեռացունել՝ իշխանութեան գլուխը եղողներու միակ ջանքն է. վերջելու եւ օտար տէրութեանց նախանձէն օգտուելու համար՝ պատառ մը կը նետեն նախ մէկին ապա միւսին: Այսօր երկաթուղոյ արտօնութիւն մը կամ զիջում մը կըլլայ Գերմանիոյ, վաղը Գաղիոյ եւն, եւն: Այս շնորհաց բաշխումին մէջ վերջերս Անգլիան դուրս է ձգուած ի նշան դժգոհութեան ի մասին եգիպտոսի տեւական գրաւման. իբր իրողութիւն՝ Բ. Գուլը ներշնչած ըլլալու հաճոյքը կը վայելէ. եթէ Եգիպտոս վաղը մեզ տուէր, շատ հաւանական է վաղուց զղջալու պատճառներ պիտի ունենայինք. եգիպտոսիք եւ կամ անոնցմէ մի մաս կրնան դաւանել թէ թրքական գերիշխանութիւն կը նախընտրեն, մինչ կը վայելին նիւթական առաւելութիւններ զորս անգլիական գրաւումը կապահովէ իւրենց, եթէ այս իղձը շնորհուր իրենց՝ շատ հաւանական է պիտի դարձունէին իրենց գանգաւոր. դժգոհ Եգիպտոս մի նոր ծանրակշիւ խնդիր պիտի ըլլայ Թուրքիոյ ուսին. արդէն հազիւ կրնանք հասնել չիճաղի մէջ կարգ կանոն պահելու:

«Ամեն կողմ վախ, բնական հետեւանք տկարութեան, որու լիովին գիտակից ենք: Ամեն անոնք որ կամաւ չեն դուրս իրենց աչքեր՝ պիտի տեսնեն որ վերջին 20 տարիներու մէջ շարունակ յետադիմելու, վատթարանալու վրայ ենք: Պատերազմը մեղ լաւ դաս մը տալու էր, բայց մենք մերժեցինք օգտուիլ. յօրէ անտի միշտ ընկղմելու վրայ ենք, խոր, աւելի խոր, տղմին մէջ ջանալով խաբել մեր անձերը եւ ուրիշները թէ՛ եւրոպական քաղաքականութեան արտաքին ձեւերը փոխ առնելով՝ յառաջգիմութեան պողոտային վրայ կը գտնուինք. կեղծ է այս բոլորը: Առէք մեր դատարանները. միթէ ասոնք իրենց կէս-ֆրանսական ձեւին տակ արգարութիւն կը գործեն կէտ մը աւելի անկողմն սկալ՝ քան զատիւն երու հին գատարաններ: Առէք մեր Պետական խորհուրդը. սա լիցուն է խակ պատանինելով, պատրաստ քուէարկելու. ըստ հրահանգի այն զօրու-

Թեան՝ որ դիրենք հոն զետեղեց: Նոյն տուն մեր ազգային հին հաստատութիւններ փճացած են զոր օրինակ Պապիւ-Պէլձովա գոյութիւն ունենալէ դադրած է արդեամբ, ըստ որում նորա օրէնքներ կամ լաւ չեն գործադրուիր կամ չեն յարգուիր:

«Մեր նախկին տաժանակրութիւնը եւ պարզութիւնը անցան գացին. նայէ մեր բարձր դասու պատանիին գաղիէրէն սովորած է, բաւական գնահատելով բարիքէն մամլոյ պոռնկային արտադրութիւնները. կրնա՞նք երեւակայել ինչ աստիճանի օգտակար է առ իւր անձն եւ առ ազգն: Մեր երիտասարդներէն ոմանք Քարիզ կերթան՝ բաղդի բերմամբ բնարուած եւ յանկարծ մեր վարժարաններէն պոռնկութիւններ փոխադրուած եւ ապա ետ կանչուած. սոքա իրենց հետ կը բերեն արեւմտեան քաղաքականութեան ամենավատթար մոլութիւնները:

«Հարցուր օտար վաճառականի մը թէ՛ թուրքի մը երբեմն վատահիշի խօսքը այսօր ինչ արժէք ունի տեւաւորական գործառնութեանց մէջ. հարցուր բժշկաց մեր օսմանցի բնակչաց (թուրք դասուն) յաւատեւ նուազման պատճառները:

«Այէտք եղածը չէ այնչափ (!) նիւթական բարեկարգութիւնները, — թէեւ ասոնց համար ալ շատ տեղիք կայ. — որչափ մեծ բարոյական մի ոգեւորութիւն. այս ի՞նչպէս կրնայ յառաջ բերուիլ կամ թէ արդեամբ անկարելի է. — չեմ կրնար ըսել ինչ որ կրնամ ըսել այս է թէ առանց ատոր՝ Օսմ. տէրութիւնը փոշիի պիտի վերածուի անպատճառ: Ռուսիա անդիէն կը նայի եւ կը ծիծաղի, զի գիտէ թէ կորստեան ճամբու վրայ մեզ օգնելու համար՝ պէտք չունի մինչեւ իսկ մատը շարժելու:»

Ե Ի Ր Օ Պ Ե Կ Ե Ն Կ Ե Ե Ն Ք Ի Յ

ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԸՆՏ- ՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴԵՊՅԵՐԸ ՖԻՆԱՆՍԻԱՅՈՒՄ.

(Հարունակութիւն. *)

«Պարլամենտական (ազգային պատգամաւորական) բնութիւնները, որ տեղի ունեցան Ֆրանսիայում՝ անցեալ տարւայ Օգոստոս 20-ին եւ Սեպտեմբերի 3-ին (ն. տ.), արդարեւ, խիստ տարբեր կերպարանք եւ կազմութիւն սովին ներկայ պատգամաւորական ժողովին իր նախորդից: Այդ նախորդը, որ կազմեցաւ բուլանժիստական սադնապից յետոյ, ունէր մօտ 40 բուլանժիստական պատգամաւոր եւ աւելիքան 170-180 պահպանողական, այն է միապետական կուսակցութիւնների պատգամաւորներ, որոնք ընդհանուր առմամբ պաշտպան էին կանգնել բուլանժիստական շարժման, օգտվելով դրանից իրանց քաղաքական գիտաւորութիւնների ու ձգտումների համար: Բուլանժիստական շարժման բուն պատճառը ժողովրդի ընդհանուր զժգոհութիւնն էր իր տնտեսական վիճակից, մի զժգոհութիւն, որով օգտվեցան Բուլանժիստ եւ իր կողմնակիցները, ձգտելով իրանց ձեռքը գցել քաղաքական ղեկը: Կուլը մղված էր այդպիսով բուլժուական երկու կուսակցութիւնների մէջ, որոնցից իւրաքանչիւրն ուզում էր իր ձեռքն ունենալ քաղաքական ղեկը:

Երկրում ահաբիւն մեծամասնութիւն կազմող բանւոր դասակարգի մի մասն իր քուէներով ու համակրութեամբ մեծ ոյժ էր տվել բուլանժիստներին, անգիտանալով, որ դրանց մղած կուլը եւ դրանց անբաւականութիւնը նոյնքան ֆիւսական է իր շահերի համար, որքան եւ միւս հանրապետական-բուլժուական տիրապետող կուսակցութեան ներկայ լուծը: Բանւոր դասակարգի մեծամասնութիւնը, յոգնած իր թշուառութիւններից եւ տիրապետող հանրապետական կուսակցութեան ոչ միայն անդործութիւնից յօգուտ այդ դասակարգի, այլ նաեւ ճնշումներից, դիւրութեամբ խաբվում էր բուլանժիստների շարժման երեւոյթից, չէ հասկանալով դրա բուն իմաստը եւ չէ կարողանալով թափանցել դադանի միտքն այն հայրենասիրական եւ իր բանւորական շահերը պաշտպանող դատարկահիշիւն ճառերի, որ աջ ու ձախ շաղ էին տալիս բուլանժիստները: Սրանց ձեռքն ամեն միջոց լաւ էր համարվում հասնելու իրանց նպատակին եւ մի տեսակ դաշինք էին կապել միապետական կուսակցութիւնների հետ, որոնք աւելի ունեւոր լինելով, ոչ մի դրամ չէին խնայում բուլանժիստներին ոյժ տալու եւ իրանց ձեռքին նրանց յարմար գործիք դարձնելու համար: Բուլժուական կառարարական հանրապետականներն էլ իրանց կողմից նոյնպէս դիմում էին ամեն տեսակ միջոցների նոր երեւան ելած բուլանժիստական կուսակցութեան դէմ, որ նոյնպէս բուլժուական էր: Այդ կըռուում իսկապէս անբարոյականացնում էին բանւոր դասակարգի մի մասը եւ չեղում նրան դէպի իր շահերը տանող ճամբիտ ուղիից, ինչ բուլանժիստական տաքնապի սկզբից մինչեւ վերջ չէր դադարում ասել եւ զգուշացնել սօցիալիստ. դեմոկրատ, այն է Ֆրանսիայում իրանց պարագլուխ Ժիւլ Գէդի անունով՝ գէդիստ կոչված կուսակցութիւնը: Այդ կուլում վերջապէս յաղթող հանդիսացաւ հանրապետական բուլժուական կառավարութիւնը, դուրս գալով սակայն այդ մենամարտութիւնից խիստ անուանարկված, վերին ընկած, անպատիւ ու թուլացած: Նոյնն էր եղել նաեւ միապետական կուսակցութիւնների հետ, որոնք նոյնպէս բուլժուական էին: Եւ ահա այդ երկուսն էլ պահանջ պահանջ մի կերպ բարձրացնելու իրանց վարկը ժողովրդի աչքին եւ ազատել բուլժուական հասարակական կարգերը, որոնց գոյութիւնը հաւատարմապէս գոյութեան պայման է թէ հանրապետական եւ թէ միապետական կուսակցութիւնների համար: Եւ այդ հանդամանքներն էին, որ այս վերջինների ներկայացուցիչներից շատերը հիասթափված եւ փափի խորհրդով՝ իրանց հրաժարված ներկայացրին միապետական ձգտումներից, իբր հարելով հանրապետական կառավարական ձեւին:

Այս բոլոր գէպերն էին գլխաւոր պատճառը, որ ծագեցան Ֆրանսիական հանրապետական կառավարութեան համակրական ցոյցերը Հռօմի կղերական Բուսս կրօնական ու քաղաքական միապետներին եւ դրանց հետ կազմած միութիւնը:

Այդ քաղաքական ամբողջ շփոթութիւնը, այդ քաղաքական տիրապետող բուլժուական դասակարգի ու կառավարիչների անբարոյականութիւնը, ազականութիւնը, նրանց անբարոյական ու բանկային խարդախութիւնները, գոյութիւնները, աւազակութիւնները բերին հասցրին մինչեւ Պանսմայի հռչակաւոր ու մեծ սկանդալը, սնանկութիւնը, որից անպատիւ եղան բուլժուականի ամենանշա-

*) Տեւ «Հնչակ» Nr 9, 1893 թ.

Պատգամաւորական ժողովի նիստերի բացուելուց ի վեր այդ ընթացքը բռնեցին սօցիալիստ պատգամաւորները: Կրօնացի խօսած ճիւղերն իրանց գիտական լայն գաղափարներով, գործերի ու իրերի դրութեան իրանց հմտութեամբ, հասարակական ու տնտեսական նիւթերի մասին նրանց այդ ճոխ, բովանդակալից ճառերը, որոնք մի-մի դասախօսութիւններ էին իրանց առջեւ նստած բուրժուազիայի ներկայացուցիչների համար, և այդ ամենը պարզ, բայց եւ վերին աստիճանի ծարաւասանական ձեւում ամփոփված, որոշ և երկաթէ տրամաբանութեամբ, ու բնականաբարութեամբ, — այդ ամբողջը մի բոլորովին նոր կերպարանը տվեց Փրանսիական պարլամենտին, անընդհատ խորհրդածութիւնների ու գործունէութեան նիւթեր մատակարարելով նրան և պատիւ բերելով Փրանսիական ազգային ամբիօնին: Կրօն ետեւից օրէնքների մի շարք նախագրծեր ներկայացրեց սօցիալիստական խումբը փարլամենտում, որոնցից մէկ-երկուսը մեծամասնութեան կողմից ակամայ ընդունվելով մնացածների դէմ կառավարութիւնը ներկայացնում էր միշտ իր հակառակութիւնը: Բայց կառավարութիւնը հաստատ մեծամասնութիւն դեռ չէր կարողացել կազմել, երբ յանկարծ պայթեցաւ պատգամաւորների վրայ պարլամենտի ժողովարար հում անիշխանական Վալիանի ուժովը, որ վերաւորեց բազմաթիւ անձեր, մեծ մասամբ հանդիսականներից: Այդ ուժովն օգնական հրեշտակ եղաւ կառավարութեան համար, նրան օգնելով ձեռք բերելու բուրժուազիայի պատգամաւորներից կազմված մի հըռ, խոնարհ, ստորուկ մեծամասնութիւն, որ սարսափած էր ուժովի պայթիւնից: Եւ այդպիսով այդ մեծամասնութեան ձեռնադրութեամբ կառավարութիւնը երկիրը գցեց բէակցիայի, յետագիմութեան ուղիի վրայ, քուէարկել տալով օրէնքներ մամուլի և ընկերութիւնների դէմ, բազմաթիւ ճնշումներ ու կամայականութիւնների դէմ, բազմաթիւ ճնշումներ ու կամայականութիւններ գործադրելով, որոնք գլխաւորապէս ուղղված են բանւոր դասակարգի և սօցիալիստական կուսակցութեան դէմ, այդ երկուսն էլ սկսած լինելով մեծ ու եղակի դեր խաղալ քաղաքական ասպարէզում:

Այդ տխուր ու ծանր հետեւանքներն առաջացրեց անիշխանական ուժովը: Անիշխանականութիւնը մարդկային հասարակութեան ներկայ դառն վիճակի մի հիւանդոտ երեւոյթ է: Կրօն վերացական, ոչինչ գիտականութիւն չունեցող անկատար թէօրիաները կազմում են ծայրայեղութեան հասցրած բնազանցական (մէտաֆիզիքական) շարունակութիւնը բուրժուազական հայեացքների ու թէօրիաների անհատականութեան (ինդիվիդուալիզմի) վրայ: Անիշխանական թէօրիաներն արդիւնք են ոչ թէ գիտական մտքի քննութեան ու հետազոտութեան, այլ ներկայ թըշուառութիւնների առջեւ դայրացած, գրգռված սրտի զգացումների, որոնք չեն կարող հիմք լինել հասարակական լուրջ գործունէութեան: Անիշխանական թէօրիաներն անդադար հակասութիւնների մէջ են ընկնում գիտութեան հետ. օրինակ, հակասում են առհասարակ մարդկային կեանքի պատմական էվոլյուցիայի (չըջանափոխութեան) և մասնաւորապէս անտեսական էվոլյուցիայի օրէնքներին. բնազանցական դատողութիւններով ստէպ յանգում անտրամաբան ու սխալ եզրակացութիւնների ապագայ հասարակական կազմակերպութեան նկատմամբ, և այլն: Եւ այդ թէօրիաների հարազատ պտուղն է պայթուցիկ ուժովի անմիտ ու փնտաւար գործադրութիւնը Եւրօպայում, ուր մի քանի հարուստ բուրժուաներ սպանելը՝ ներկայ հա-

սարակական կարգերի գոյութեամբ՝ թշուառութիւններին դարման չէ և ոչ էլ բանւոր դասակարգի գործի ու ձգտումների յաղթութեան օգուտ, այլ նաեւ փնտա միայն: Ֆրանսիայում պայթած անիշխանական ուժերը վիշուալ, անմեղ զոհեր կրանել և, ընդհակառակը, կառավարութեանը տեղի են տվել աւելի զօրանալու, կատաղի ու լիւր բէակցիայի, յետագիմութեան, ճնշումների ուղին բանալու և բանւոր դասակարգի ու դրա կուսակցութիւնների փրկարար գործունէութիւնն ամեն կերպ կաշկանդելու: Անիշխանականներից ոմանք, ինչպէս վերջերս յայտնվեցաւ, դարձել են կղերականների ու հարուստների գործիքը. այս վերջինները նրանց դրամ են տալիս, քաջալերելով նրանց ոճիւնները, որոնք միանգամայն ծառայում են կղերականութեան ու բուրժուազիայի շահերին, գցելով երկիրը բէակցիայի (յետագիմութեան) մէջ: Անիշխանականների գործունէութիւնն իրանց ուժովն ու ինչպէս առողջ տրամաբանութեամբ ու իրականութեամբ ստիպված խոստովանվում է մի յայտնի նշոյն իսկ անիշխանական՝ Սիւօկի, — ոչ թէ խելքի, այլ չափազանց գրգռված զգացումով թելադրուած գործունէութիւն է, որ, վերջին հաշուով, միայն յետաձգում է ազատութեան յաղթանակի ժամը բռնութեան վրայ:

Փրանսիական հանրապետական կոչված կառավարութիւնը Վալիանի քաղաքական յանցանքով մահաւան դատապարտեց եւ գործադրեց այդ դատաւճիւրը: Գրանով նա իրան եւ հանրապետութիւնը չարաչար անպատեց:

ԱԿՆ — ԵԱՆՑ.

Վ Ե Ր Ջ Ի Ն Լ Ո Ւ Ր Ե Ր

ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՓՈՐՁ ԱՇԷԳԵԱՆԻ ՎՐԱՅ.

Կ. Պօլսից մեզ հաղորդում են. —

Պարտ 13, կիրակի առաւօտուն խորէն պատրիարքը Գում-Գափուի մայր եկեղեցին իջած էր: Եկեղեցիէն վերջ գացած էր թաղական խորհրդարանը: Երբ ատկէ դուրս՝ կնէր եկեղեցւոյն բակին մէջ երիտասարդ մը վեց-հարուածեան ուղղելով՝ երեք անգամ փորձեց քաշել, բայց կրակ չառաւ: Անմիջապէս ձերբակալուեցաւ:

Պատրիարքն ուշաթափ կըլայ եւ կը տարուի Արզեան Մանուկի տունը: Քաղաքն այդ օրը յուզման մէջ էր:

ԿՕՇՈՒՏԻ ՄԱՅԸ.

Ամսիս 8 — 20-ին Խալիլայի Տուրին քաղաքում վախճանվեց 92 տարեկան հասակում հունգարացի հուշակաւոր յեղափոխական Լուդվիկ Կօշուտ: Հանգուցեալի մասին կը խօսենք «Հնչակի» յաջորդ համարում:

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մամուլի տակն են եւ լոյս կը տեսնեն առանձին ընդարձակ բնագիրով կեսաթիւի և նրա շրջականների յայտնի դէպքերի, որպէս և Գաղատիայի յայտնի Գատաւարութեան վերաբերեալ մի շարք վկայաթղթեր, ամբաստանվածների ճառեր, կախաղան հանվածների նամակներ, և այլն:

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ և դրամ ուղարկել հետեւեալ հասցեով. —

Athènes. (Grèce). — M. Beniard. Poste restante.

Աթէնք.

Հայկական ազատ տպարան.

